

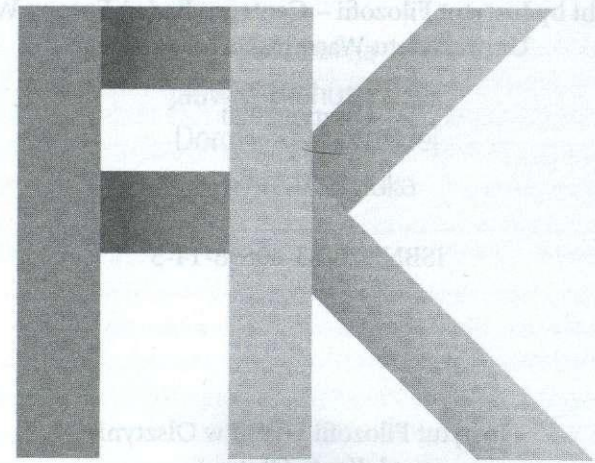
Jadwiga Błahut-Prusik
Dorota Sepczyńska
Piotr Wasyluk

Współczesne dylematy filozofii i kultury

Instytut Filozofii – Centrum Badań Europy Wschodniej
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Współczesne dylematy filozofii i kultury

Instytut Filozofii UWM w Olsztynie

Recenzent
prof. dr. hab. Włodzimierz Tyburski

Projekt okładki
Marcin Rewak

Skład i łamanie
Bogdan Grochal

© Copyright by Instytut Filozofii – Centrum Badań Europy Wschodniej
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

Olsztyn 2010

ISBN 978-83-60636-14-5

Instytut Filozofii UWM w Olsztynie
ul. Kurta Obitza 1
10-725 Olsztyn
tel./faks 89 523 34 89
<http://www.uwm.edu.pl/filozofia/>
E-mail: sekretariat-if@uwm.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligraficzny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

Współczesne dylematy filozofii i kultury

pod redakcją
Jadwigi Błahut-Prusik
Doroty Sepczyńskiej
i Piotra Wasyluka

Instytut Filozofii – Centrum Badań Europy Wschodniej
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Spis treści

JADWIGA BŁAHUT-PRUSIK, DOROTA SEPCZYŃSKA, PIOTR WASYLUK <i>Wstęp</i>	5
JADWIGA BŁAHUT-PRUSIK <i>Konfrontacja czy konsensus kulturowych tożsamości? Na marginesie rozważań nad globalizacją</i>	11
BERNADETTA DARSKA <i>W uścisku idei? O wybranych problemach zaangażowania w literaturze i krytyce literackiej</i>	29
EWA GŁADKOWSKA <i>Wiek XX – Wiekiem Awangardy?</i>	47
MIECZYŚLAW JAGŁOWSKI <i>Między zamknięciem a wspólnotą. Idea europeizacji Hiszpanii we współczesnej myśli hiszpańskiej</i>	65
MAŁGORZATA LISZEWSKA <i>Ochrona krajobrazu kulturowego w działaniach UNESCO</i>	95
JAKUB MICHALCZENIA <i>Kultura jako rzeczywiste człowieczeństwo. Młodomarksowska teoria kultury</i>	113
MAŁGORZATA MRÓWKA <i>Spoleczna odpowiedzialność biznesu – wymiar etyczny i sens gospodarczy</i>	133
MAGDALENA POLAK <i>Fenomenologia Edmunda Husserla jako filozoficzna rehabilitacja podmiotowości</i>	157
DOROTA SEPCZYŃSKA <i>W poszukiwaniu najlepszego modelu polityki. C. Schmitt, J. Rawls, Ch. Mouffe</i>	177
MAGDALENA UZAREWICZ <i>Polityka a ekonomia. Konstytucyjna demokracja właścicielska Johna Rawlsa</i>	223
PIOTR WASYLUK <i>Dwudziestowieczne dylematy idei postępu</i>	241

Wstęp

Współczesne dylematy filozofii i kultury powstały z inicjatywy pracowników Zakładu Filozofii Współczesnej, Myśli Społecznej i Ontologii UWM w Olsztynie. Jednak miały one stanowić przyczynek do zintegrowania badań nie tylko środowiska naukowego tegoż zakładu czy Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego (jego kadry, doktorantów i absolwentów). Celem niniejszego projektu było bowiem zawiązanie ściślejszej współpracy pomiędzy naukowcami Wydziału Humanistycznego, która mogłaby w przyszłości zaowocować wyznaczeniem wspólnych celów, kierunków i ram badawczych czy choćby interdyscyplinarnymi spotkaniami, konferencjami i publikacjami.

Przyjeliśmy, że wątkiem łączącym dociekania naukowe w przestrzeni humanistyki jest jeden wspólny temat – kultura. I nie ma w tym nic odkrywczego, bowiem przedmiotem badań nauk humanistycznych jest człowiek – jej twórca, uczestnik i twór, dlatego też podstawowe w jego poznaniu okazuje się zrozumienie całokształtu jego duchowego i materialnego dorobku kulturowego. I tak filozofia (nie tylko filozofia kultury, ale i filozofia polityki, filozofia życia gospodarczego, historiozofia), literaturoznawstwo, estetyka, politologia, socjologia, historia i wiedza o stosunkach międzynarodowych stają się naukami o kulturze.

Pojęcie „kultura” jest znane każdemu, aczkolwiek budzi ono różne skojarzenia. Kierując się wskazaniem Floriana Znanieckiego kulturę definiujemy jako „ład stosunków pomiędzy wszystkimi rodzajami czynności ludzkich” i włączamy w jego zakres „religię, język, literaturę, sztukę, obyczaje, zwyczaje, prawa, organizację społeczną, techniczną produkcję, wymianę ekonomiczną, a także filozofię i naukę”¹. Zgodnie ze współ-

¹ F. Znaniecki, *Nauki o kulturze*, PWN, Warszawa 1971, s. 22.

czesnym przekonaniem nie traktujemy kultury jako jednej spójnej całości, np. wspólnego gatunkowi ludzkiemu sposobu egzystencji. Toteż uznajemy, że nie ma jednej kultury. Istnieje wielość kultur, odrębnych porządków ludzkich przekonań i działań zbiorowych, charakteryzujących się swoistą strukturą i tworzących wyodrębnione systemy, różne w społeczeństwach o odmiennych historycznych doświadczeniach. Jakkolwiek istnieje możliwość ich łączenia w trwałe kompleksy (przez niektórych zwane „cywilizacjami”) odznaczające się podobieństwem cech i warunków egzystencji, m.in. cywilizacja Morza Śródziemnego, cywilizacja Bliskiego Wschodu lub Ameryki Łacińskiej. Cywilizacja, o której mowa w niniejszych artykułach, to cywilizacja zachodnia (tzw. Zachód czy Okcydent), kompleks kultur społeczeństw współcześnie zamieszkujących Europę Zachodnią i Środkową, Amerykę Północną i Południową oraz Australię, Nową Zelandię, Izrael i Republikę Południowej Afryki.

Dlaczego rozumiejąc kulturę szeroko w temacie książki wyodrębniliśmy filozofię, która jest przecież jednym z elementów kultury? W ten sposób, kierując się troską o Czytelnika, chcieliśmy zwrócić uwagę, że większość tekstów zamieszczonych w niniejszym tomie dotyczy filozoficznych problemów lub przyjmuje filozoficzną perspektywę przy analizowaniu kulturowych dylematów. Dodajmy także, iż dyskutując o najistotniejszych kwestiach problemowych i spornych współczesnej kultury przez współczesność rozumiemy wiek XX, a więc późny okres nowożytności i początki ponowoczesności. W książce pojawią się również poglądy XIX-wieczne (w tekstach Mieczysława Jagłowskiego, Jakuba Michalczeni i Magdaleny Polak). Jednak tylko takie, które stanowią punkt odniesienia do najbardziej aktualnych debat, bowiem określiły fundamenty nowoczesności.

Szeroko zakreślona tematyka książki umożliwiła autorom swobodną ekspresję i prezentację własnych zainteresowań badawczych. W konsekwencji czego teksty w niej zawarte mają zróżnicowany charakter, przede wszystkim ze względu na treść. Spektrum reprezentowanych dziedzin naukowych rozciąga się od filozofii, przez literaturoznawstwo, po historię sztuki, a poruszanych zagadnień – od problematyki podmiotu, postępu, przez sprawę tożsamości kulturowej, możliwość ukonstytuowania jedności w warunkach pluralizmu kulturowego czy światopoglądowego, relacji między polityką a ekonomią, ekonomią a etyką, po pytania

o zaangażowanie polityczne w literaturze, rolę awangardy w sztuce lub instytucjonalną ochronę dziedzictwa kulturowego. Tym samym, każdy z tekstów odczytywać można dwojako: jako indywidualny sposób obrazowania, interpretacji i argumentacji, jak również – głos w dyskusji.

Pierwszemu problemowi poświęcony jest artykuł Polak, która podjęła próbę weryfikacji tezy, zgodnie z którą jeden z celów fenomenologii E. Husserla stanowiła rehabilitacja podmiotowości, konieczna w dobie rozwoju nauki i dominacji paradygmatu scjentyistycznego. Fenomenologia miała wypełnić zaistniałą pustkę pozostawioną przez naukę, która zamilkła w obliczu rozstrzygnięcia wszelkich – jakże istotnych – pytań natury duchowej.

W podobnym kierunku idą rozważania Piotra Wasyluka, który w swoim tekście zastanawia się nad losami jednej z najbardziej kontrowersyjnych idei nowożytnych – idei postępu. Zdaniem autora, powszechny pogląd o jej upadku jest bezzasadny, a bierze się on z niedostatecznego zrozumienia jaką rolę w ludzkim myśleniu o świecie odgrywa idea prospekcji dziejowej. Wasyluk zwraca uwagę, że charakterystyczna dla dwudziestego wieku świadomość kryzysu kultury, stanowiąca podstawę dla przeformułowania niektórych założeń klasycznej oświeceniowo-pozytywistycznej koncepcji rozwoju, nie doprowadziła jednak do ostatecznego upadku wiary w postęp. Zdaniem autora, przekonanie o możliwości doskonalenia się człowieka stanowi integralny element europejskiej tożsamości oraz jeden z warunków ciągłości kultury.

Kwestią tożsamości kulturowej zajęła się dwójka autorów: Mieczysław Jagłowski i Jadwiga Błahut-Prusik. W artykule *Między zamknięciem i wspólnotą. Idea europeizacji Hiszpanii we współczesnej myśli hiszpańskiej* zostały zaprezentowane przez Jagłowskiego wiodące projekty europeizacji Hiszpanii. Na podstawie przytoczonych przykładów Czytelnik ma sposobność bliższego poznania stosunku współczesnych myślicieli hiszpańskich do głównych ideałów europejskiego Oświecenia. Tak więc w artykule odnajdziemy zarówno polemikę między hiszpańskimi tradycjonalistami (np. „Pokolenie 98”, A. Ganivet, M. de Unamuno y Jugo) a liberałami (np. krauzyzm, J. Costa), jak również próbę odnalezienia kompromisu między nimi (J. Ortega y Gasset, J. Mariás, X. Zubiri, M. Zambrano). Nakreślony spór dotyczy sposobów kształtowania się narodowej hiszpańskiej tożsamości w perspektywie jej europeizacji. Tekst

Błahut-Prusik pt. *Konfrontacja czy konsensus kulturowych tożsamości? Na marginesie rozważań nad globalizacją* wpisuje się w problematykę multikulturalizmu, stanowi próbę interpretacji roli tożsamości kulturowej w warunkach rosnącej liczby społeczeństw wielokulturowych. Zdaniem autorki, proces globalizacji sprawia, że kultury – pomimo dzielących je różnic – nigdy dotąd nie pozostawały tak blisko siebie. Na tym tle stawia ona pytanie szerszej natury – o warunki i możliwości ludzkiego „bycia” jako nieuchronnego współ-bycia z Innym. Co więcej uważa, że poszukiwanie możliwości dyskursu międzykulturowego implikuje rozważania dotyczące tego, jak radzić sobie z różnorodnością? Różnorodnością, która bezspornie pociąga za sobą współzależność; która obliiguje do zrozumienia i tolerancji dla Innego, czyli zobowiązuje. Na przykładzie mniejszości muzułmańskich w społeczeństwach wielokulturowych pyta: czy Inny stanowi zobowiązanie dla każdego w jednakowym stopniu?, innymi słowy – czy każdy w takiej samej mierze odczuwa tę powinność?

Z kolei Michalczenia dokonuje przeglądu młodzieńczego okresu twórczości Marksa pod kątem obecności w niej załączków, rozwiniętej nieco później, teorii kultury. Broni tezy, zgodnie z którą: „to z [...] nie-licznych młodzieńczych sformułowań wywodzi się Marksowska koncepcja kultury i to na ich podstawie [...] możliwym jest jej odtworzenie”. Taką też próbę podejmuje, wykazując, że w opinii Marksa kultura jest wyróżnikiem człowieczeństwa i najważniejszą sferą życia ludzkiego.

Politycznym i ekonomicznym aspektem ludzkiej aktywności zostały poświęcone artykuły Doroty Sepczyńskiej, Magdaleny Uzarewicz i Małgorzaty Mrówki. Artykuł pt. *W poszukiwaniu najlepszego modelu polityki. C. Schmitt, J. Rawls, Ch. Mouffe* jest próbą przybliżenia współczesnego napięcia wokół rozumienia tego, czym jest polityka, jak działa, jakie ma cechy i cel, czy ujęcia samej filozofii polityki. Pojawi się w nim prezentacja i porównanie poglądów trzech myślicieli, którzy zajmują odmiennie stanowiska w kwestii modelu polityki, proponowanego wzoru relacji pomiędzy jednością polityczną a pluralizmem społecznym. Wybrani zostali autorzy związani z odmiennymi szkołami filozofii polityki, którzy wytyczyli nowe drogi myślenia o polityce. Należy też zwrócić uwagę, że rozważania Sepczyńskiej można wpisać w spór o bezalternatywność liberalno-demokratycznego paradygmatu polityki. W artykule autorstwa Uzarewicz Czytelnik odnajdzie zarys Rawlowskiej propozycji

właściwych relacji między polityką a ekonomią. Należy go odczytywać jako głos w dyskusji o kryzysie neoliberalnej gospodarki, który nie jest jedynie krytyką, bowiem wyraża nowy pomysł uzasadnienia i organizacji państwa opiekuńczego. W problematykę ekonomiczną, a ściślej ekonomiczno-etyczną, wpisuje się również tekst pt. *Społeczna odpowiedzialność biznesu – wymiar etyczny i sens gospodarczy* stanowiący próbę zmierzenia się z jednym z najpoważniejszych współcześnie dylematów, wyrażającym się w konieczności powrotu do norm etyki w działalności gospodarczej. W tym przypadku wymiar etyczny sprowadza się do wypracowania takich mechanizmów społecznych, które nie rodziłyby rozdźwięku między indywidualnymi działaniami gospodarczymi a dobrem danej społeczności, czy wręcz całej światowej wspólnoty. Wyrazem takiej postawy ma być idea społecznej odpowiedzialności biznesu oznaczająca „zmianę myślenia z kierunkowego na holistyczne, uświadomienie sobie całej mapy powiązań gospodarczych i społecznych a w końcu powstanie i przyjęcie zobowiązania moralnego wobec innych”. Mrówka prezentując jej praktyczne przejawy, podkreśla jednocześnie jej niebagatelne znaczenie, za H. Jonasem stwierdzając: „odpowiedzialność jako taka to nic innego jak moralne dopełnienie ontologicznej konstytucji naszej czasowości”.

Wśród artykułów Czytelnik odnajdzie również problematykę kulturową, związaną z takimi jej przejawami jak sztuka i literatura. W tekście pt. *Wiek XX – Wiekiem Awangardy?* Ewa Gładkowska, koncentruje swą uwagę wokół zagadnienia żywotności awangardy w wieku XX i jej trwałości u jego schyłku. Pytając o rolę awangardy w ubiegłym stuleciu, stawia tezę o powszechnie panującej tendencji do jej mitologizowania, do tworzenia uproszczonego czy wręcz bałamutnego jej obrazu. Autorka zawęży swoje rozważania do sztuk plastycznych, na tle których przedstawia te zjawiska w kulturze artystycznej, „które programowo odwracały się od zdobyczy awangardy, czy wręcz ją zwalczały” (dotyczy do zwłaszcza sztuki III Rzeszy oraz sztuki socrealizmu). W *ucisku idei? O wybranych problemach zaangażowania w literaturze i krytyce literackiej* to artykuł podejmujący kwestię zaangażowania społecznego w literaturze (po roku 1989). Poprzez analizę znaczeniowego pojęcia tytułowego zaangażowania (w szczególności jego zmiany) dotyka pytania szerszej natury, a mianowicie, istoty literatury w ogóle – czy jest ona „dla nas

projektem skończonym (a więc możliwym do przywidzenia), czy otwartym, będącym w ciągłym ruchu, gdzie 'wiedzieć' znaczy 'pytać', a nie 'znać ostateczną odpowiedź'". Bernadetta Darska koncentruje swą uwagę zwłaszcza na momencie, „w którym – jak pisze – idea mająca u swoich podstaw potrzebę literackiego oprostowania niesprawiedliwości, [...], zamienia się w ideologię, w której forma musi ustąpić treści, a literackość marginalizowana jest na rzecz doraźnej publicystyki”. W rezultacie autorka uświadamia Czytelnikowi dylematy związane z „projektowaniem” literatury; dylematy, jakie pojawiają się w wyniku konfrontacji mającej miejsce pomiędzy „dobrą literaturą” a „literaturą słuszną”. Artykuł stanowi próbę zdemaskowania ideologicznego zaangażowania niektórych środowisk literackich. Z kolei Małgorzata Liszewska skupia uwagę na praktycznym problemie ochrony naszego dziedzictwa kulturowego, aktywności UNESCO w tej kwestii. Autorka za cel obrała krajobraz kulturowy stanowiący „przykład zrównoważonego rozwoju ludzkich społeczności w ich naturalnym otoczeniu”. Pierwsza część tekstu dotyczy jednego z aktów normatywnych mających na celu ochronę dziedzictwa ludzkości, a mianowicie *Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*, jej genezy, głównych założeń, wytycznych, modyfikacji. Kolejne części ukazują działalności UNESCO w kwestii ochrony krajobrazów kulturowych zarówno tych wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (autorka opisuje także polskie obiekty), jak i na Listę Dziedzictwa Zagrożonego.

Oddając w ręce Czytelnika ten zbiór artykułów chcemy umożliwić mu bliższy kontakt z lokalnymi osiągnięciami myślenia o świecie w przestrzeni humanistyki. Mamy nadzieję, że prezentowane teksty dadzą cenną i ciekawą mapę zjawisk i kontekstów znaczeniowych, tez i koncepcji. Oczywiście zdajemy sobie sprawę, że pełna próba przedstawienia najistotniejszych kwestii problemowych i spornych we współczesnej kulturze jest skazana na niepowodzenie. Zbyt rozległy i różnorodny to temat.

Niniejsza publikacja nie powstałaby bez życzliwości Profesora Aleksandra Kiklewicza, Prodziekana ds. nauki Wydziału Humanistycznego UWM i Dyrektora Centrum Badań Europy Wschodniej UWM oraz wsparcia Profesor Ewy Starzyńskiej-Kościuszeko, Dyrektorki Instytutu Filozofii UWM.

Redaktorzy